

FUNDACJA MEDERI – POMÓŻMY DZIECIOM

Agnieszka Złota

PORADNIK PRAWNY DLA SŁUŻBY ZDROWIA

Jak pomóc dziecku krzywdzonemu

Warszawa 2005

**Informator finansowany przez
Fundację im. Stefana Batorego
ul. Sapieżyńska 10 a, 00 – 215 Warszawa**

**Projekt realizowany przez
Fundację Mederi – pomóżmy dzieciom
Aleja Dzieci Polskich 20, 04 – 736 Warszawa
Tel. 022 815-76-02, 022 815-76-02**

**RECENZJA WYDAWNICZA
Prof. dr. hab. Eleonora Zielińska**

**KONSULTACJA PRAWNA
Jarosław Polanowski**

**Redakcja
Andrzej Powierża
Agnieszka Złota**

**Druk i oprawa
Drukarnia Eres**

**Na okładce rysunek
Agnieszki Operacz**

ISBN:83-923189-0-0

Egzemplarz bezpłatny

SPIS TREŚCI

WSTĘP: Trzeba przestać bać się sądów	4
1. Konwencja o prawach dziecka – definicja dziecka, Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.....	6
2. Definicja molestowania seksualnego i definicja przemocy	8
3. Przepisy Kodeksu karnego:	10
Przepisy Kodeksu karnego:	12
Narażenie na niebezpieczeństwo	12
Zgwałcenie.....	13
Nadużycie zależności	14
Czyn lubieżny	15
Kazirodztwo	15
Rozpowszechnianie pornografii.....	16
Zmuszanie do prostytucji	17
Przestępstwo znęcania się	17
Rozpijanie małoletniego	18
Uchylanie się od alimentacji.....	18
Porzucenie	19
Urowadzenie lub zatrzymanie małoletniego (kidnapping)	20
Przepisy Kodeksu wykroczeń	20
4. Sytuacja dziecka w postępowaniu karnym.....	21
5. Rola Sądu Rodzinnego i Nieletnich w ochronie dziecka przed przemocą	24
6. Interwencja lekarza i współpraca służby zdrowia z innymi służbami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy wobec dzieci.	27
Ośrodek pomocy społecznej:	28
Policja	29
Prokuratura.....	31
Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych	31
7. Zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa	32
8. Lekarz jako świadek	34
9. Tajemnica lekarska.....	37
10. Rola biegłego	39
11. Badanie lekarskie. Sporządzanie dowodów	41
Wzory pism.....	47
Zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa	47
Wniosek o wgląd w sytuacje rodziny (dziecka)	48

WSTĘP: Trzeba przestać bać się sądów

Krzywdzenie dzieci jest problemem społecznym w Polsce jak również na całym świecie. Rola lekarza we wczesnym wykrywaniu przypadków krzywdzenia dziecka, niesieniu mu pomocy, jak i w zapobieganiu krzywdzeniu, jest bardzo ważna. Bardzo często to pracownicy służby zdrowia, a w szczególności lekarze i pielęgniarki, jako pierwsi dostrzegają, że rodzina ma problemy z opieką nad dziećmi, potrzebuje pomocy lub że dziecku dzieje się krzywda.

Zespół dziecka krzywdzonego diagnozują lekarze różnych specjalności, najczęściej chirurdzy dziecięcy. Co roku odnotowuje się kilkanaście przypadków zgonów dzieci w następstwie maltretowania. Natomiast mniej drastyczne objawy przemocy fizycznej, objawy zaniedbywania, krzywdzenia psychicznego i seksualnego dzieci, pozostają często nie zauważone przez lekarzy. W diagnostyce różnicowej niektórych dolegliwości psychosomatycznych dziecka, jak np: zaburzeń łaknienia, zaburzeń snu, bólów głowy, moczenia nocnego, nie bierze się pod uwagę faktu, że mogą być one skutkiem przemocy stosowanej wobec dziecka. W leczeniu wielu dolegliwości, schorzeń i zaburzeń rozwoju dziecka wpływ przemocy jest niesłusznie pomijany. Negatywne dla zdrowia i rozwoju skutki przemocy występują nie tylko u dzieci, które są bezpośrednimi ofiarami przemocy. Na zdrowie dziecka zły wpływ ma życie w rodzinie, w której stosowana jest przemoc, a dzieci są jej świadkami.

Uznanie zespołu dziecka krzywdzonego za zespół chorobowy stawia ten problem w kręgu zawodowych zainteresowań służby zdrowia. Każdy lekarz, a w szczególności pediatra i lekarz rodzinny, może zetknąć się w swojej praktyce z dzieckiem krzywdzonym. Najważniejsze jest więc prawidłowe rozpoznanie przez lekarza krzywdzenia, którego symptomy mogą być wielorakie. Lekarz musi dopuszczać taką myśl, że to rodzice krzywdzą dziecko, co może bardzo ułatwić diagnozę w sytuacji gdy obraz kliniczny nie odpowiada podanemu przez rodziców przebiegowi wypadków. Istotne fakty i obserwacje mogące wskazywać na nieprzypadkowy uraz powinien odnotować w dokumentacji pacjenta. Poprzez współpracę z organami wymiaru sprawiedliwości i innymi instytucjami można zapewnić dziecku szybką pomoc i ochronę.¹

• ¹ Prof. dr hab. n. med. Ewa Tuszkiewicz – Misztal, Krzysztof Czajka, „Aspekty etyczno-prawne relacji lekarz – dziecko krzywdzone” Miesięcznik dla lekarzy „Standardy Medyczne” Nr 12 Tom I Grudzień 2004

Trzeba pamiętać, że sankcja karna jest przewidziana nie tylko w sytuacji pozbawienia życia czy spowodowania utraty zdrowia, ale także za samo spowodowanie stanu zagrożenia ich utraty. W kodeksie karnym znajdują się przepisy określające odpowiedzialność karną za narażenie życia i zdrowia na niebezpieczeństwo ich utraty. Przepisy takie są formą wzmocnienia ochrony życia i zdrowia dziecka.

Poradnik ten został napisany z myślą o pracownikach służby zdrowia, aby przełamać ich obawę przed sądem. Często unikanie sądu wynika z: poczucia straty czasu, spowodowanej potrzebą stawienia się w sądzie, potrzeby szukania kogoś na zastępstwo w pracy, niezadowolenia przełożonego z nieobecności w pracy. Oprócz tego lekarze obawiają się wymagania przez sąd, aby jednoznacznie wypowiedzieli się, czy dziecko doznało przemocy oraz podważenia własnej diagnozy. W przypadku zawiadamiania o popełnieniu przestępstwa lekarzom towarzyszy również strach przed zemstą sprawcy. Jednak wszyscy jesteśmy świadomi, że sprawca nie może pozostać z poczuciem bezkarności, a ofiara z przekonaniem, że nikt nie może jej pomóc. Celem poradnika jest pokazanie pracownikom służby zdrowia, jak pogodzić ochronę swoich interesów z pomocą poszkodowanemu dziecku.

1. Konwencja o prawach dziecka – definicja dziecka, Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

„Słowo dziecko oznacza każdą istotę ludzką będącą na pewnym początkowym etapie rozwoju fizycznego i psychicznego, o określonym (zmiennym) zasobie wiedzy i doświadczenia”²

Zgodnie z art. 1 Konwencji o Prawach Dziecka ONZ „dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność.

Przez wieki przemoc wobec dzieci nie była przedmiotem zainteresowania społecznego. Dziecko było własnością rodziców, którzy mogli z nim zrobić co tylko chcieli. Obowiązujące normy dawały rodzicom prawo do zabicia swojego dziecka. Pierwsze uznanie prawa dziecka do życia nastąpiło w cesarstwie rzymskim. Cesarz Walentynian w 365 roku zakazał zabijania i porzucania dzieci. Następnie, po długiej przerwie, dopiero w XIX wieku można zauważyć zwiększone zainteresowanie sytuacją społeczną dzieci. W tym czasie powstały pierwsze organizacje charytatywne pomagające dzieciom.³

W 1959 roku Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło Deklarację Praw Dziecka, a w 1989 roku jednomyślnie przyjęło Konwencję o Prawach Dziecka. Konwencja zobowiązuje Państwa – strony do stworzenia odpowiednich warunków i uregulowań prawnych, by żadne dziecko nie podlegało torturowaniu, nieludzkiemu, okrutnemu bądź poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Państwa-Strony zobowiązują się do ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego i nadużyć seksualnych. Konwencja zobowiązuje również Państwa – Strony do podjęcia właściwych kroków dla ułatwienia przebiegu rehabilitacji fizycznej i psychicznej oraz reintegracji społecznej dziecka, które padło ofiarą jakiegokolwiek formy zaniedbania, wyzysku, wykorzystania,

2 Marian Balcerek „Prawa Dziecka” PWN Warszawa 1986

3 Ewa Tuskiewicz – Misztal, Krzysztof Czajka, „Aspekty etyczno-prawne relacji lekarz – dziecko krzywdzone” Miesięcznik dla lekarzy „Standardy Medyczne” Nr 12 Tom I Grudzień 2004

torturowania lub jakiegokolwiek innej formy okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania albo karania (artykuł 39 Konwencji o prawach dziecka).

Zgodnie z art. 87 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej źródłami powszechnie obowiązującego prawa w Polsce są: konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia. Konwencja o Prawach Dziecka po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stała się częścią krajowego porządku prawnego i w przypadku jeżeli jej przepisy się do tego nadają może być bezpośrednio stosowana.

W dniu 19 sierpnia 2005 r. Prezydent RP podpisał ustawę z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U z 2005 roku Nr 180, poz. 1493). Ustawa została ogłoszona 20 września 2005 roku, a weszła w życie 21 listopada 2005 roku. Celem ustawy jest zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz inicjowanie i wspieranie działań polegających na podnoszeniu świadomości społecznej w zakresie przyczyn i skutków przemocy w rodzinie. Zadaniem ustawy jest również wzmocnienie działań organów administracji rządowej i jednostek samorządu terytorialnego zmierzających do przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Ustawa stanowi, że w przypadku orzeczenia kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, a także przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego wobec sprawcy przemocy w rodzinie, sąd określi sposób kontaktowania się skazanego z pokrzywdzonym. Może też w takim przypadku zakazać zbliżania się skazanego do pokrzywdzonego w określonych okolicznościach. Sąd będzie mógł ponadto nakazać sprawcy poddanie się uczestnictwu w programach edukacyjno-korekcyjnych. Środki na realizację tego zadania ma zapewnić budżet Państwa. Ponadto, na mocy ustawy, jeśli zachodzą przesłanki do tymczasowego aresztowania sprawcy przemocy wobec rodziny, zamiast aresztu będzie możliwe zastosowanie dozoru policyjnego, ale pod

warunkiem opuszczenia przez sprawcę lokalu zajmowanego wspólnie z ofiarą przemocy.

2. Definicja molestowania seksualnego i definicja przemocy

Przemoc w rodzinie – należy przez to rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny lub zamieszkujących wspólnie osób, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą (definicja z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie).

Przemocą jest fizyczne lub umyślne działanie na szkodę, wykorzystywanie seksualne, zaniedbywanie lub maltretowanie dziecka poniżej 18 roku życia przez osobę, która jest odpowiedzialna za jego pomyślny rozwój oraz działania będące zagrożeniem dla jego rozwoju. Wyróżnia się następujące formy krzywdzenia: maltretowanie fizyczne, krzywdzenie psychiczne (emocjonalne), wykorzystywanie seksualne, zaniedbywanie.

Przemoc fizyczną wobec dziecka – definiuje się w dwojaki sposób. Według jednej definicji przemocą są wszelkiego rodzaju zachowania agresywne odnoszące się do ciała dziecka - począwszy od klapsów, czy szarpnięć, a skończywszy na faktycznym fizycznym maltretowaniu dziecka obejmującym jego katowanie z użyciem wymyślnych narzędzi i sposobów. Taką wykładnię przyjął np. szwedzki Kodeks Rodzinny, zgodnie z którym

dzieci (...) *nie mogą być przedmiotem fizycznego karcenia ani innych upokarzających kar.*⁴

Drugi rodzaj definicji mówi o wszelkiego rodzaju działaniach powodujących nieprzypadkowe urazy u dziecka, jeżeli zatem klaps nie powoduje urazu, nie jest on uznawany za akt przemocy. W Polsce klaps jest kulturowo i prawnie dopuszczalny. Kara cielesna staje się karalna jeśli jest stosowana dla zaspokojenia namiętności lub złości albo gdy jest nieumiarkowana lub nadmierna pod względem rodzaju lub stopnia, przekracza zdolność dziecka do jej znoszenia lub jest wykonana za pomocą narzędzia nieodpowiedniego do tego celu lub przeznaczonego do wywołania niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia dziecka.⁵

Warto tu zauważyć, że przemoc fizyczna wobec dziecka może posiadać również wymiar bierny - wówczas, gdy opiekunowie dziecka ustanawiają mu za karę zakaz opuszczania domu.⁶

„Maltretowanie psychiczne (emocjonalne) dziecka na ogół definiowane jest jako rozmyślne niszczenie lub znaczące obniżanie możliwości prawidłowego rozwoju dziecka bez stosowania przemocy fizycznej. Zakres zachowań, które kwalifikować można do tej kategorii, jest bardzo duży - od wyzwisk, gróźb, poprzez emocjonalne odrzucenie, po nadmierne wymagania i nieliczenie się z możliwościami rozwojowymi dziecka.”⁷

Zaniedbywanie dziecka to niezaspokajanie podstawowych potrzeb biologicznych (związanych z odżywianiem, ubieraniem, schronieniem, higieną, opieką medyczną) i psychicznych (miłość, bezpieczeństwo, przynależność etc.) dzieci. Zaniedbywanie występuje także wtedy, gdy

4 Michał Szymańczak, Pojęcie krzywdzenia dzieci, Niebieska Linia, nr 1 / 1999,

5 Michał Szymańczak, Pojęcie krzywdzenia dzieci, Niebieska Linia, nr 1 / 1999,

6 Niebieska Linia, nr 1 / 1999 Pojęcie krzywdzenia dzieci, Michał Szymańczak

7 Niebieska Linia, nr 1 / 1999 Pojęcie krzywdzenia dzieci, Michał Szymańczak

dziecko ma zaspokojone potrzeby biologiczne, natomiast nie ma zagwarantowanej prawidłowej stymulacji poznawczej.⁸

Wykorzystywanie seksualne dziecka (molestowanie) to włączenie dziecka w aktywność seksualną, której nie jest ono w stanie w pełni zrozumieć i udzielić na nią świadomej zgody i/lub na którą nie jest dojrzałe rozwojowo i nie może zgodzić się w ważny prawnie sposób i/lub która jest nie zgodna z normami prawnymi lub obyczajami danego społeczeństwa. Z wykorzystaniem seksualnym mamy do czynienia, gdy taka aktywność wystąpi pomiędzy dzieckiem a dorosłym lub dzieckiem a innym dzieckiem, jeśli te osoby ze względu na wiek bądź stopień rozwoju pozostają w relacji opieki, zależności, władzy. Celem takiej aktywności jest zaspokojenie potrzeb innej osoby. Aktywność taka może dotyczyć:

- 1) namawiania lub zmuszania dziecka do angażowania się w czynności seksualne;
- 2) wykorzystywanie dziecka do prostytucji lub innych prawnie zakazanych praktyk o charakterze seksualnym;
- 3) wykorzystywanie dziecka do produkcji materiałów lub przedstawień o charakterze pornograficznym⁹

3. Przepiępstwa wobec dzieci

Zachowania w rodzinie polegające na stosowaniu przemocy mogą nosić znamiona przępstwa lub wykroczenia.

Kodeks karny – to zbiór przepisów prawa, które określają m.in. przępstwa, czyli zachowania społecznie szkodliwe, które godzą w ważne wartości i dobra prawne m.in. życie, zdrowie człowieka, za które grozi kara.

⁸ Izabela Franc, Przemoc wobec dziecka, Publikacje Edukacyjne, www.publikacje.edu.pl

⁹ Światowa Organizacja Zdrowia (WHO)

Kodeks karny wg trybów ścigania dzieli przestępstwa na ścigane z oskarżenia prywatnego, ścigane z oskarżenia publicznego i ścigane na wniosek.

Przestępstwa ścigane z oskarżenia prywatnego (np. naruszenie nietykalności cielesnej - 217 k.k) – kiedy to ściganie jest prywatną sprawą pokrzywdzonego, który jako oskarżyciel prywatny może sam wnosić i popierać oskarżenie przed sądem. Akt oskarżenia nie musi być sporządzony przez adwokata. Jeżeli jednak wymaga tego interes społeczny, prokurator może wszcząć postępowanie albo przyłączyć się do postępowania już wszczętego przez pokrzywdzonego z własnej inicjatywy bądź na wniosek osoby pokrzywdzonej.

Np. Jeden z opiekunów dziecka wnosi prywatny akt oskarżenia, w związku z tym, że współmałżonek spoliczkował i wyszarpał za włosy dziecko.

Przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego (np. przestępstwo znęcania się art. - 207 k.k) – prokuratura lub policja, po otrzymaniu zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa mają obowiązek podjęcia postępowania. Prokurator będzie sprawował nadzór nad postępowaniem i sporządzi akt oskarżenia. Prokurator lub policja będą prowadzić postępowanie niezależnie od woli osoby pokrzywdzonej. Wycofanie zawiadomienia o przestępstwie lub odmowa zeznań pokrzywdzonego nie są podstawą do umorzenia postępowania.

Np. Każdy, kto zauważy że ktoś się znęca nad dzieckiem w rodzinie powinien zawiadomić policję lub prokuraturę. (por. art. 304 k.p.k.)

Przestępstwa ścigane na wniosek (np. gwałt - art. 197 k.k. lub nadużycie zależności - art. 199 § 1 k.k.) – ścigane tylko wtedy gdy pokrzywdzony złoży wniosek o ściganie do prokuratury lub na policji. W sprawach o przestępstwa ścigane na wniosek postępowanie z chwilą

złożenia wniosku toczy się z urzędu. Wniosek może być cofnięty w postępowaniu przygotowawczym za zgodą prokuratora, a w postępowaniu sądowym za zgodą sądu - do rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej (nie dotyczy to przestępstwa zgwałcenia). Nie można ponownie złożyć wniosku w tej samej sprawie.

Zawiadomienie o ściganie przestępstwa ściganego na wniosek mogą złożyć tylko rodzice i opiekunowie lub przedstawiciel ustawowy dziecka, wyznaczony przez Sąd Rodzinny. Jeśli rodzice nie chcą złożyć wniosku, wtedy dziecko może wystąpić do Sądu Rodzinnego i przedstawić problem. Dziecko powyżej 13 roku życia ma zdolność do czynności prawnych pod warunkiem, że nie jest ubezwłasnowolnione. Może więc zainicjować postępowanie karne, a nawet samodzielnie wystąpić z wnioskiem do Sądu Rodzinnego gdyż pozwalają na to przepisy kodeksu postępowania cywilnego (Art. 573 k.p.c.). W przypadku przestępstwa zgwałcenia dziecka starszego niż 16 lat, wniosek o ściganie musi oprócz rodziców lub opiekunów podpisać także dziecko.

Np. zawiadomienie przez lekarza prokuratury i sądu rodzinnego o zgwałceniu dziecka powyżej 15 roku życia nie powoduje automatycznie wszczęcia postępowania karnego - potrzebny jest jeszcze wniosek opiekuna (inaczej jest w przypadku jakiegokolwiek aktu seksualnego z udziałem dziecka poniżej 15 roku życia – takie przestępstwo jest ścigane z urzędu).

W kodeksie karnym, mimo że nie ma osobnego rozdziału zatytułowanego „Przestępstwa wobec dzieci”, są przepisy, które chronią tylko dzieci. Ponadto są przepisy karne, które przewidują surowszą odpowiedzialność gdy pokrzywdzonym jest dziecko. (np. art. 199 § 2 k.k).

Przepisy Kodeksu karnego:

Narażenie na niebezpieczeństwo

Art. 160 § 1. Kto naraża człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, podlega karze

pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Jeżeli na sprawcy ciąży obowiązek opieki nad osobą narażoną na niebezpieczeństwo, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Np. Jeżeli pielęgniarka nie zamknęła pomieszczenia na oddziale dziecięcym, gdzie znajdują się leki, strzykawki to nie istotne jest czy dziecko zdąży zażyć leki czy w inny sposób zrobić sobie krzywdę, ważne jest to, że pielęgniarka zostawiła otwarte drzwi, a z tego powodu dziecku może grozić niebezpieczeństwo.

Przestępstwo to jest ścigane na wniosek

Zgwałcenie

Art. 197 § 1. Kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 2. Jeżeli sprawca, w sposób określony w § 1, doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 3. Jeżeli sprawca dopuszcza się zgwałcenia wspólnie z inną osobą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. § 4. Jeżeli sprawca czynu określonego w §1-3 działa ze szczególnym okrucieństwem, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 5.

Obcowanie płciowe to spółkowanie lub jego surogaty np. stosunki oralne lub analne czy homoseksualne¹⁰

„Przemoc – oznacza bezpośrednie fizyczne oddziaływanie na człowieka, które uniemożliwia opór lub go przełamuje albo wpływa na kształtowanie się jego woli przez stosowanie fizycznej dolegliwości”.¹¹

Groźba bezprawna – to groźba spowodowania postępowania karnego lub rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub jego osoby

10 Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000

11 Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000

najbliższej; to też zagrożenie innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona¹²

Podstęp – wprowadzenie osoby pokrzywdzonej w błąd wbrew woli tej osoby, przez spowodowanie jej błędu co do tożsamości sprawcy lub charakteru podejmowanych czynności albo działania sprawcy, który przez wprowadzenie tej osoby w błąd doprowadza ją do stanu uniemożliwiającego stawienie oporu.¹³

Osobą najbliższą jest małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu. (np. konkubinat)¹⁴

Inna czynność seksualna to każde zachowanie związane z szeroko rozumianym życiem płciowym człowieka polegające na kontakcie cielesnym sprawcy z ofiarą lub przynajmniej na cielesnym i mającym charakter seksualny zaangażowaniu ofiary.¹⁵

Przestępstwo to jest ścigane na wniosek pokrzywdzonego.

Nadużycie zależności

Art. 199. § 1 Kto przez nadużycie stosunku zależności lub wykorzystanie krytycznego położenia, doprowadza inną osobę do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2 Jeżeli czyn określony w § 1 został popełniony na szkodę małoletniego, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. § 3 Karze określonej w § 2 podlega, kto doprowadza małoletniego do obcowania płciowego lub poddania się innej czynności seksualnej albo do wykonania takiej czynności, nadużywając zaufania lub udzielając mu korzyści majątkowej lub osobistej, albo jej obietnicy.

¹² Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000

¹³ Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000

¹⁴ Kodeks karny

¹⁵ Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000 (OSNKW 7-8/1999,poz.37)

Np. nauczyciel szantażuje dziecko, że nie przepuści go do następnej klasy gdy dziecko nie podda się czynności seksualnej. Nauczyciel może wykorzystywać tutaj obawę dziecka przed rodzicami

Przestępstwo określone w art. 199 § 1 ścigane jest na wniosek pokrzywdzonego, a przestępstwa określone w art. 199 § 2 i 3 są ścigane z urzędu.

Czyn lubieżny

Art. 200. Kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12. § 2. Tej samej karze podlega, kto w celu zaspokojenia seksualnego prezentuje małoletniemu poniżej lat 15 wykonanie czynności seksualnej.

Należy natomiast zwrócić uwagę, iż np. nie jest przestępstwem dobrowolny stosunek seksualny dwojga czternastolatków; powstaje jednak w takim przypadku konieczność powiadomienia Sądu Rodzinnego. Ściganie następuje z urzędu

Kazirodstwo

Art. 201. Kto dopuszcza się obcowania płciowego w stosunku do wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Wstępny – poprzednik prawny, spokrewniony w linii prostej, tj. w ten sposób, że jedna osoba pochodzi od drugiej, np. ojciec, dziadek, pradziadek¹⁶

¹⁶ Liliana Kaltenberg- Skarbek, Waldemar Żurek” Prawo spadkowe” Zakamycze 2002

Zstępny – następca prawny, spokrewniony w linii prostej tj. w ten sposób, że jedna osoba pochodzi od drugiej, np. syn, wnuk, prawnuk¹⁷

Przysposobienie – zwane jest także adopcją, polega na stworzeniu takiego stosunku prawnego, jaki istnieje między rodzicami a dzieckiem¹⁸
Ściganie następuje z urzędu.

Rozpowszechnianie pornografii

Art. 202 § 1. Kto publicznie prezentuje treści pornograficzne w taki sposób, że może to narzucić ich odbiór osobie, która tego sobie nie życzy, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. § 2. Kto małoletniemu poniżej lat 15 prezentuje treści pornograficzne lub udostępnia mu przedmioty mające taki charakter albo rozpowszechnia treści pornograficzne w sposób umożliwiający takiemu małoletniemu zapoznanie się z nimi, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. § 3. Kto celu rozpowszechniania produkuje, utwala lub sprowadza, przechowuje lub posiada albo rozpowszechnia lub publicznie prezentuje treści pornograficzne z udziałem małoletniego albo treści pornograficzne związane z prezentowaniem przemocy lub posługiwaniem się zwierzęciem, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. § 4. Kto utwala treści pornograficzne z udziałem małoletniego poniżej lat 15, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 4 a Kto sprowadza, przechowuje lub posiada treści pornograficzne z udziałem małoletniego poniżej lat 15, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Np. sprzedanie dziecku pisma pornograficznego w kiosku

Pojęcie treści pornograficznych jest trudne do zdefiniowania. Tradycyjnie uważano, że przedmioty mające charakter pornograficzny to takie, które są obliczone na wywołanie podniecenia płciowego, z wyłączeniem jednak

¹⁷ Liliana Kaltenberg- Skarbek, Waldemar Żurek” Prawo spadkowe” Zakamycze 2002

¹⁸ Liliana Kaltenberg- Skarbek, Waldemar Żurek” Prawo spadkowe” Zakamycze 2002

przedmiotów mających charakter dzieła sztuki. Na ten temat jest jednak wiele opracowań w literaturze prawa karnego oraz w orzecznictwie, które ten problem definiują wężej.¹⁹ Obecnie przyjęto, że pornografia obejmuje także przekazy werbalne.

Zmuszanie do prostytucji

Art. 204 § 1. Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, nakłania inną osobę do uprawiania prostytucji lub jej to ułatwia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Karze określonej w § 1 podlega, kto czerpie korzyści majątkowe z uprawiania prostytucji przez inną osobę. § 3. Jeżeli osoba określona w § 1 lub 2 jest małoletnim, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

Przestępstwo ścigane z urzędu.

Przestępstwo znęcania się

Art. 207 § 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. § 2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10. § 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

Znęcanie się to działanie lub zaniechanie polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dolegliwych cierpień moralnych, powtarzającym się albo jednorazowym lecz intensywnym i rozciągniętym w czasie np. bicie, głodzenie, straszenie, znieważanie, wyrzucanie z mieszkania²⁰

¹⁹ Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000

²⁰ Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000, (OSNKW 86/1976)

Stosunek zależności – zachodzi wtedy, gdy pokrzywdzony nie jest zdolny z własnej woli przeciwstawić się znęcaniu i znosi je z obawy przed pogorszeniem swej sytuacji np. przed wyrzuceniem z mieszkania”²¹

Przestępstwo ścigane z urzędu.

Rozpianie małoletniego

Art. 208. Kto rozpija małoletniego, dostarczając mu napoju alkoholowego, ułatwiając jego spożycie lub nakłaniając go do spożycia takiego napoju, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

Czyn sprawcy musi być działaniem, które stwarza niebezpieczeństwo przyzwyczajania się małoletniego do stałego picia napojów alkoholowych lub umacniania tego rodzaju słabości. Napój alkoholowy to każdy napój (środek spożywczy do picia, a nie lekarstwo) zawierający alkohol w stężeniu przekraczającym 1,5 %²²

Przestępstwo ścigane z urzędu.

Zgodnie z art. 15 ustawy z dnia 26 października 1982 (Dz. U. Nr 35 poz. 230 z późn. zm.) o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi zabrania się sprzedaży i podawaniu alkoholu osobom do lat 18.

Uchylanie się od alimentacji

Art. 209 § 1. Kto uporczywie uchyla się od wykonania ciążącego na nim z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i przez to naraża ją na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. § 2. Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego, organu pomocy społecznej lub organu udzielającego odpowiedniego świadczenia

²¹ Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000, (OSNKW 86/1976)

²² Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000

rodzinnego lub zaliczki alimentacyjnej. § 3. Jeżeli pokrzywdzonemu przyznano odpowiednie świadczenie rodzinne albo zaliczkę alimentacyjną, ściganie odbywa się z urzędu.

Uporczywe uchylanie zachodzi wtedy, gdy sprawca mając możliwość wykonania obowiązku alimentacyjnego nie dopełnia go ze złej woli, przy czym jest to postępowanie długotrwałe (np. wstrzymywanie się z płaceniem przez 3 miesiące lub płacenie nieregularne albo w kwotach znacznie niższych niż należne), nacechowane chęcią postawienia na swoim.²³

Zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych oznacza dostarczenie środków koniecznych nie tylko do utrzymania się, ale również do uzyskania niezbędnego wykształcenia i korzystania z dóbr kulturalnych Ściganie przestępstwa następuje na wniosek lub z urzędu.²⁴

Porzucenie

Art. 210 § 1. Kto wbrew obowiązkowi troszczenia się o małoletniego poniżej lat 15 albo o osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny osobę tę porzuca, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. § 2. Jeżeli następstwem czynu jest śmierć osoby określonej w § 1, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

Porzucenie – „to nieuzasadnione sytuacją oddalenie się od osoby, wymagającej troszczenia się o nią bez zapewnienia jej opieki ze strony innych osób lub instytucji”.²⁵ W orzecznictwie sądowym nie ma jednomyślności, czy pozostawienie dziecka w szpitalu (np. nie odebranie dziecka po leczeniu) jest przestępstwem porzucenia.

Przestępstwo ścigane z urzędu.

23 Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000, (OSNKW 86/1976)

24 Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000, (OSNKW 86/1976)

25 Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000

Urowadzenie lub zatrzymanie małoletniego (kidnapping)

Art. 211. Kto wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru, uprowadza lub zatrzymuje małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

„**Urowadzenie** polega na zabraniu osoby spod kontroli osób uprawnionych do opieki, niekoniecznie przemocą lub podstępem, ale także przez np. wykorzystanie ich nieobecności lub nieuwagi”²⁶

Zatrzymywanie – „to zachowanie się powodujące pozostawanie osoby poddanej opiece lub nadzorowi w miejscu, gdzie osoba uprawniona nie może wykonać opieki lub nadzoru, nawet wtedy, gdy małoletni lub osoba bezradna znalazły się tam początkowo legalnie, np. gdy dziadkowie dziecka zatrzymują je u siebie wbrew woli rodziców, po wizycie uzgodnionej z rodzicami.”²⁷

Przestępstwo ścigane z urzędu.

Przepisy Kodeksu wykroczeń

Kodeks wykroczeń - to zbiór przepisów prawa określających zachowania szkodliwe społecznie, naruszające dobra prawne za naruszenie których grozi kara mniejsza niż za przestępstwo

Przepisy w Kodeksie wykroczeń dotyczące dzieci:

Art. 104: Nakłanianie osoby małoletniej do żebrania.

Art. 106: Dopuszczenie do przebywania dziecka w wieku do lat 7 w okolicznościach niebezpiecznych dla jego zdrowia.

²⁶ Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000

²⁷ Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck 2000

4. Sytuacja dziecka w postępowaniu karnym

W Polsce nie ma wyspecjalizowanej instytucji powołanej do ochrony dziecka w postępowaniu karnym np. nie ma przymusu adwokackiego w sytuacji gdy pokrzywdzonym jest dziecko. Kodeks postępowania karnego wyznacza jedynie ramy przesłuchania. Nie zawiera przepisów, które szczegółowo określają, jak ma wyglądać przesłuchanie dziecka. Odpowiedzialność za prawidłowe przesłuchanie spoczywa na prokuratorze, a w dalszym etapie postępowania na sędzię. Prokurator i sędzia są tymi osobami, które powinny wyjaśnić zainteresowanym zasady prowadzonego postępowania oraz udzielić informacji na temat udziału dziecka w postępowaniu sądowym.

Jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, jego prawa wykonuje przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje (art. 51 § 2 k.p.k.). Rodzic dziecka może składać zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, składać dowody, wnosić o powołanie świadków i wnosić o zbadanie okoliczności, może także zaskarżać postanowienia prokuratora

Zgodnie z art. 54 k.p.k., jeżeli akt oskarżenia wniósł oskarżyciel publiczny, pokrzywdzony może aż do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej złożyć oświadczenie, że będzie działał w charakterze **oskarżyciela posiłkowego**. Odstąpienie oskarżyciela publicznego od oskarżenia nie pozbawia uprawnień oskarżyciela posiłkowego.

Pokrzywdzony jest stroną tylko podczas postępowania przygotowawczego. Pokrzywdzony działający w charakterze oskarżyciela posiłkowego jest pełnoprawną stroną procesową w postępowaniu sądowym. W podejmowanych działaniach jest niezależny od oskarżyciela publicznego. Ma prawo do składania wniosków dowodowych, uczestniczenia w czynnościach procesowych, zaskarżania orzeczeń sądowych, w tym także w odniesieniu do kary. Mając na uwadze interes jaki reprezentuje, może jedynie popierać oskarżenie, a w związku z tym nie może podejmować czynności na korzyść oskarżonego.

Matka, ojciec lub opiekun prawny, działający za dziecko, nie mogą złożyć zeznań za dziecko. Sąd musi osobiście zapoznać się z zeznaniami

każdego świadka. O tym czy dziecko ze względu na swój wiek i rozwój może zeznawać, decyduje badanie psychologiczne zlecone biegłemu przez prokuratora w postępowaniu przygotowawczym, a przez sędziego w postępowaniu sądowym. Jeżeli dziecko nie skończyło 13 lat, zgody na jego przesłuchanie udziela opiekun prawny. Jeżeli obydwój rodzice są sprawcami przestępstwa wobec dziecka, zgody na jego przesłuchanie udzieli Sąd Rodzinny na wniosek prokuratora. Dziecko powyżej 13 roku życia samo może wyrazić zgodę na przesłuchanie.

Dziecko może odmówić składania zeznań jeśli było ofiarą lub świadkiem przestępstwa dokonanego przez osobę najbliższą.

Dziecko powinno być przesłuchane w obecności psychologa, poza pomieszczeniami komisariatu, prokuratury czy sądu. Pokoje przesłuchań dla dzieci znajdują się w wielu komisariatach policji w całej Polsce oraz w organizacjach pozarządowych. Przesłuchanie może się odbyć także w poradni rodzinnej lub poradni psychologiczno - pedagogicznej. Pokój przesłuchań powinien być wyposażony w kamerę wideo i lustro weneckie. Dzięki przesłuchaniu w takim pomieszczeniu w obecności sędziego, prokuratora i adwokata podejrzanego, dziecko może być przesłuchane tylko raz w trakcie trwania całego postępowania karnego. Przesłuchanie osoby która nie ukończyła 15 lat, dotkniętej przestępstwem przeciwko wolności seksualnej i obyczajności lub przestępstwem przeciwko rodzinie i opiece reguluje art. 185a. W innych sytuacjach mogą znaleźć zastosowanie 185b, art. 316, 317 i 390 k.p.k.

Kodeks postępowania karnego w art. 185a. stanowi, że w sprawach o przestępstwa określone w rozdziałach XXV Przesłuchanie przeciwko wolności seksualnej i obyczajności i XXVI Przesłuchanie przeciwko rodzinie i opiece Kodeksu karnego, pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, przesłuchuje się tylko raz, chyba że wyjdą na jaw istotne okoliczności, których wyjaśnienie wymaga ponownego przesłuchania, lub **zażąda tego oskarżony, który nie miał obrońcy w czasie pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego.** Przesłuchanie

przeprowadza sąd na posiedzeniu z udziałem biegłego psychologa. Prokurator, obrońca oraz pełnomocnik pokrzywdzonego mają prawo wziąć udział w przesłuchaniu. Osoba wymieniona w art. 51 § 2 (przedstawiciel ustawy albo osoba pod której stałą pieczęć dziecko pozostaje) ma prawo również być obecna przy przesłuchaniu, jeżeli nie ogranicza to swobody wypowiedzi przesłuchiwanego. Protokół przesłuchania odczytuje się na rozprawie głównej; a jeżeli został sporządzony zapis obrazu i dźwięku przesłuchania, należy go odtworzyć. W tym samym trybie (patrz art. 185a) może być przesłuchane dziecko w charakterze świadka w sprawach przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej. (art. 185 b k.p.k.)

Art. 316. § 3. k.p.k. Jeżeli zachodzi niebezpieczeństwo, że świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie, strona lub prokurator albo inny organ prowadzący postępowanie mogą zwrócić się do sądu z żądaniem przesłuchania go przez sąd.

Art. 317. k.p.k. § 1. Strony, a obrońcę lub pełnomocnika, gdy są już w sprawie ustanowieni, należy także na żądanie dopuścić do udziału w innych czynnościach śledztwa. § 2. W szczególnie uzasadnionym wypadku prokurator może postanowieniem odmówić dopuszczenia do udziału w czynności ze względu na ważny interes śledztwa albo odmówić sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności, gdy spowodowałyby to poważne trudności.

Art. 390 k.p.k. § 1. Oskarżony ma prawo być obecny przy wszystkich czynnościach postępowania dowodowego. § 2. W wyjątkowych wypadkach, gdy należy się obawiać, że obecność oskarżonego mogłaby oddziaływać krępująco na wyjaśnienia współoskarżonego albo na zeznania świadka lub biegłego, przewodniczący może zarządzić, aby na czas przesłuchania danej osoby oskarżony opuścił salę sądową. (...)

5. Rola Sądu Rodzinnego i Nieletnich w ochronie dziecka przed przemocą

Sądowy nadzór nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej sprawuje sąd rodzinny i opiekuńczy, którego kompetencje określa kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r. (Dz. U. z 1964 roku Nr 9 poz. 59 z późn. zm.) Sąd ma możliwość ingerowania w sprawowanie władzy rodzicielskiej dla zapobieżenia zagrożenia dobru dziecka poprzez wydawanie odpowiednich zarządzeń

Art.100 k.r.o. mówi, iż sąd opiekuńczy jest zobowiązany udzielać pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej. Ingerencja sądu w sferę władzy rodzicielskiej jest określana jako nadzór sądu nad wykonywaniem władzy rodzicielskiej. Sąd może zwrócić się do właściwych organów administracji o udzielenie rodzicom pomocy w zakresie kompetencji danego organu, do szkoły by umożliwiła rodzicom kontakt z pedagogiem oraz skontaktować ze specjalistą z ośrodka diagnostyczno - konsultacyjnego.

Zgodnie z art. 572 § 1 kodeksu postępowania cywilnego każdy, komu znane jest zdarzenie uzasadniające wszczęcie postępowania z urzędu (np. kiedy rodzice nie wykonują lub nadużywają władzy rodzicielskiej), zobowiązany jest zawiadomić o nim sąd opiekuńczy.

Właściwym organem do rozpoznawania spraw osób małoletnich jest Wydział Rodzinny i Nieletnich (inaczej Sąd Opiekuńczy) Sądu Rejonowego w miejscu zamieszkania osoby, której postępowanie ma dotyczyć.

Zawiadomienie sądu rodzinnego może przybrać formy:

- a) wniosku o wgląd w sytuację rodzinną
- b) wniosku o wgląd w sytuację małoletniego

Wniosek taki nie musi zawierać żądania ukarania rodziców dziecka. Jeżeli sąd uzna, że dana sytuacja wymaga rozpatrzenia, uczyni to z urzędu. Najprostszym rozwiązaniem dla lekarza zgłaszającego nieprawidłowości w rodzinie jest zwrócenie się do sądu o wgląd w sytuację rodzinną dziecka. Wystarczy podać dane personalne rodziny, adres zamieszkania i fakty, które nas niepokoją - np. dziecko jest niedożywione, chodzi ubrane nie stosownie do pory roku, jest brudne itp. Zawiadomienie złożone lub przesłane do sądu zwolnione jest z opłat sądowych. Sąd rodzinny zbada sytuację dziecka w miejscu jego zamieszkania i podejmie odpowiednie kroki. Kurator sądowy przeprowadzi wywiad w miejscu zamieszkania dziecka. Po zebraniu informacji, sąd wezwie rodziców, opiekunów dziecka, czasami lekarza jako osobę, która składała wniosek do sądu z prośbą o interwencję.²⁸

Jeżeli dobro dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską jest zagrożone, sąd wydaje z urzędu odpowiednie zarządzenia. Sąd Rodzinny i Nieletnich ingeruje w sprawowanie władzy rodzicielskiej przez rodziców poprzez:²⁹

- Ograniczenie władzy rodzicielskiej – zobowiązanie rodziców jak i dziecka do określonego postępowania ze wskazaniem w jaki sposób zarządzenie sądu będzie kontrolowane np. nadzór kuratora, określenie jakich czynności rodzice nie mogą podejmować bez uprzedniego zezwolenia sądu, poddanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora, zarządzenie o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej;
- Zawieszenie władzy rodzicielskiej – sąd stosuje tę instytucję, gdy istnieje przemijająca przeszkoda w wykonywaniu władzy rodzicielskiej;
- Pozbawienie władzy rodzicielskiej – jeżeli władza rodzicielska nie może być wykonywana z powodu trwałej przeszkody

²⁸ Jolanta Zmarzlik, Emilia Piwnik „Dziecko pod parasolem prawa” FDN 1999

²⁹ Jerzy Ignatowicz „Prawo rodzinne Zarys wykładu” – Wydawnictwo Prawnicze PWN

(np. zaginięcie rodzica, długotrwała choroba) albo jeśli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej, zaniedbują rażąco swoje obowiązki względem dziecka;

- Zakaz osobistej styczności z dzieckiem – sąd może zarządzić tylko w wypadku gdy rodzice mają ograniczoną władzę rodzicielską lub pozbawieni są władzy rodzicielskiej³⁰ (na mocy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie można będzie, m.in. nakazać sprawcy opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z ofiarą przemocy i zastosować zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego/ej)

Władza rodzicielska – to ogół praw i obowiązków względem dziecka, mających na celu zapewnienie mu należytej pieczy i strzeżenie jego interesów

Przesłuchanie dziecka powinno odbywać się w miejscu do tego przystosowanym bez narażania go na kolejny stres mający wpływ na jego zeznania.

Sędzia rodzinny może ingerować w sprawowanie władzy rodzicielskiej i sposób jej wykonywania. Sędzia rodzinny obejmuje opieką dziecko za pośrednictwem organu wykonawczego - kuratorów.

Kurator – realizuje określone przez prawo zadania o charakterze wychowawczo – resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonywaniem orzeczeń sądu. Kurator rodzinny, któremu powierzono sprawowanie nadzoru nad rodziną i dzieckiem:

1. zaznajamia się z aktami sprawy i innymi niezbędnymi źródłami informacji o podopiecznym (rodzic, dziecko), a w szczególności z przebiegiem dotychczasowych nadzorów,

³⁰ Jerzy Ignatowicz „Prawo rodzinne Zarys wykładu” – Wydawnictwo Prawnicze PWN

2. nawiązuje pierwszy kontakt z podopiecznym, nie później niż w ciągu 7 dni od daty wpływu prawomocnego orzeczenia do zespołu kuratorskiej służby sądowej,

3. poucza podopiecznego o prawach i obowiązkach wynikających z orzeczenia sądu oraz omawia sposób i terminy ich realizacji,

4. planuje wobec podopiecznego oddziaływania profilaktyczno – resocjalizacyjne i opiekuńczo – wychowawcze,

5. kontroluje zachowanie podopiecznego w miejscu zamieszkania , pobytu, nauki i pracy.

W swoim sprawozdaniu z objęcia nadzoru kurator rodzinny przedstawia diagnozę środowiskową, zamierzenia resocjalizacyjne, metody prowadzenia nadzoru, warunki osobiste i bytowe podopiecznego, zadania do realizacji, prognozę resocjalizacyjną oraz podaje źródła informacji o podopiecznym. Kurator jest zobowiązany na bieżąco dokumentować swoje czynności w okresie sprawowania nadzoru, a na zakończenie nadzoru opisuje jego przebieg wraz z oceną wykonania obowiązków i postawy podopiecznego w okresie nadzoru.

6. Interwencja lekarza i współpraca służby zdrowia z innymi służbami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy wobec dzieci.

Jeśli lekarz lub pielęgniarka (np. w czasie wizyty domowej) stwierdzi konieczność zabezpieczenia dziecka przez zabranie go z miejsca, gdzie jest narażone jego zdrowie lub życie, może bezpośrednio zwrócić się do Sądu Rodzinnego z wnioskiem o wydanie stosownych zarządzeń w trybie interwencyjnym (art. 569 § 2 k.p.c.).

W przypadku gdy lekarz np. został wezwany przez sąsiadów do domu dziecka, a osoby dorosłe będące w domu z dzieckiem odmawiają otwarcia

drzwi mieszkania, należy powiadomić policję lub prokuraturę. Decyzję o wejściu do mieszkania przy użyciu siły podejmie prokurator.³¹

Dziecko w wieku powyżej lat 13 ma już częściową zdolność do czynności prawnych, może więc (najlepiej gdy zrobi to przy świadkach) wyrazić zgodę na umieszczenie go w placówce opiekuńczej do czasu decyzji sądu opiekuńczego.³²

Powiadomienie sądu rodzinnego, prokuratury czy policji to podjęcie kroków o charakterze prawnym. Nie zawsze problem, z jakim się spotykamy, jest problemem zmuszającym nas od razu do takich działań. Często dla rozwiązywania problemu rodziny wystarczy zawiadomienie przez lekarza ośrodka pomocy społecznej lub pracownika socjalnego zatrudnionego w szpitalu. Lekarz może współdziałać z innymi służbami i organizacjami zajmującymi się dziećmi np. pedagogiem szkolnym, lokalnym ośrodkiem pomocy społecznej, gminną komisją rozwiązywania problemów alkoholowych, organizacjami rządowymi i pozarządowymi. Zgłoszenie należy przedstawić w pierwszej kolejności kierownikowi placówki służby zdrowia. Podpisane przez niego zgłoszenie należy złożyć w Ośrodku Pomocy Społecznej.³³

Ośrodek pomocy społecznej:

Celem działania Pomocy Społecznej jest umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenia trudnych sytuacji życiowych, które same nie są w stanie pokonać, a także zapobieganie powstawaniu tych sytuacji. Zjawisko przemocy domowej spełnia wymogi kryteriów trudnej sytuacji życiowej, z których wynika ustawowy obowiązek interwencji i wsparcia ze strony pomocy społecznej.

³¹ Jarosław Polanowski „Przemoc wobec dzieci Wybrane zagadnienia i przepisy prawne.”

³² Jarosław Polanowski „Przemoc wobec dzieci Wybrane zagadnienia i przepisy prawne.”

³³ Jolanta Zmarzlik Emilia Piwnik „Dziecko pod parasolem prawa” FDN 1999

W ramach współpracy z ośrodkiem pomocy społecznej lekarz może:

1. Zwrócić się o zbadanie sytuacji rodziny i przeprowadzenie wywiadu środowiskowego, który umożliwi diagnozę sytuacji rodziny lub osoby;
2. Wnieść o udzielenie pomocy finansowej (zasiłku) lub rzeczowej;
3. Zwrócić się o przeprowadzenie interwencji i o pomoc w zgłoszeniu sprawy do Sądu Rodzinnego i Nieletnich bez podawania szczegółów, które mogą naruszyć tajemnicę lekarską;
4. Zwrócić się o wskazanie miejsca zajmującego się pomaganiem ofiarom przemocy domowej.³⁴

W niektórych placówkach służby zdrowia jest zatrudniony pracownik socjalny, który może pomóc w sytuacji, gdy lekarz zetknie się z przemocą wobec dziecka.

Policja

Funkcjonowanie policji reguluje ustawa o policji z dnia 6 kwietnia 1990 r (Dz.U. z 2002 r., Nr 7, poz. 58 z późn. zm.). Podstawowym zadaniem policji jest ochrona życia i zdrowia ludzi. (art. 1 ust. 2 pkt. 1). Z ustawy wynika, że celem interwencji policji w sprawach przemocy domowej będzie zapewnienie bezpieczeństwa osobom poszkodowanym w wyniku zachowań sprawcy, bez względu na to, czy są one osobami obcymi czy członkami jego rodziny. Policjanci w toku wykonywania czynności służbowych mają obowiązek respektowania godności ludzkiej oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka (art. 14 pkt. 3).

Zadania policji:

1. Przyjmuje zgłoszenie interwencji.

³⁴ Hanna Dorota Sasal „Niebieskie Karty” PARPA 1998

2. Zapewnia doraźną opiekę dla ofiar przestępstw w tym przestępstw z użyciem przemocy. W określonych sytuacjach zatrzyma sprawcę przemocy, w szczególności gdy będzie stanowił bezpośrednie zagrożenie dla życia i zdrowia innych osób.

3. Zabezpiecza dowody przestępstwa

4. Może żądać udzielenia pomocy przez instytucje państwowe, organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz jednostki gospodarcze prowadzące działalność w zakresie użyteczności publicznej. Jednostki obowiązane są, w zakresie swojego działania, do udzielenia tej pomocy w zakresie obowiązujących przepisów prawa.

Procedura "Niebieskie Karty" została wprowadzona do policji w październiku 1998 roku Zarządzeniem nr 25 Komendanta Głównego Policji. Zgodnie z tą procedurą policjanci są wyposażeni w specjalne formularze (tzw. niebieskie karty), które są zobowiązani wypełnić gdy zostaną wezwani na interwencję w sprawie przemocy domowej. Karty te zastępują sporządzane dotychczas notatki służbowe. Formularz ma ułatwić policjantowi pracę i pozwolić mu lepiej opisać zaistniałą sytuację. Wypełniona niebieska karta przekazana interweniującym policjantom nie jest równoznaczna z zawiadomieniem o przestępstwie ani wnioskiem o ściganie. Aby wszczęto postępowanie karne, należy złożyć zawiadomienie o przestępstwie lub wniosek o ściganie w prokuraturze lub na policji. Formularze wypełnione przez funkcjonariuszy policji przekazane są dzielnicowemu, który ma obowiązek odwiedzić dom w którym interweniowała policja w terminie do siedmiu dni. Dzielnicowy w tym terminie powinien zorientować się jakiego rodzaju pomoc jest potrzebna domownikom. Ponadto do zadań dzielnicowego należą systematyczne wizyty w celu sprawdzenia bezpieczeństwa domowników i zachowania sprawcy. Dzielnicowy, któremu przekazano Niebieskie Karty, powinien także skontaktować się z Ośrodkiem Pomocy Społecznej, i przekazać informację o zaistniałym zdarzeniu odpowiedniemu pracownikowi ośrodka.

Niebieska Karta może być dowodem w sprawie zarówno karnej jak i cywilnej.³⁵

Prokuratura

Uregulowana ustawą o prokuraturze z dnia 20 czerwca 1985 r. (Dz.U. z 2002 r., Nr 21 poz. 206) prokuratura jest organem państwowym powołanym do ścigania przestępstw.

Zadania prokuratury

1. Przyjmuje zgłoszenie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa.
2. Przeprowadza i nadzoruje postępowanie przygotowawcze w sprawach karnych oraz sprawuje funkcję oskarżyciela publicznego przed sądami.
3. Wytacza powództwo cywilne w sprawach karnych jeżeli tego będzie wymagała ochrona praworządności, interesu społecznego, własności lub praw obywateli.
4. Sprawuje nadzór nad wykonaniem postanowień o tymczasowym aresztowaniu oraz innych decyzji o pozbawieniu wolności.
5. Współdziała z organami państwowymi, państwowymi jednostkami organizacyjnymi i organizacjami społecznymi w zapobieganiu przestępczości i innym naruszeniom prawa.

Prokuratura w sytuacji naruszenia przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach chroniących dobro dziecka powinna zawiadomić Sąd Rodzinny i Nieletnich.

Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

Gminy zobowiązane są do prowadzenia akcji związanych z ochroną rodzin alkoholowych przed przemocą. Przy urzędach gminy funkcjonują gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, udzielające pomocy ofiarom, które są członkami rodzin osób uzależnionych od alkoholu. W ramach działalności profilaktycznej tworzone

³⁵ Strony internetowe Centrum Praw Kobiet Poradnik prawny dla kobiet „Poznaj swoje prawa..... jeśli jesteś ofiarą przemocy”

są placówki pomagające ofiarom przemocy. Gminne komisje przeprowadzają wywiady środowiskowe w celu rozeznania się w sytuacji rodzinnej uzależnionego, powiadamiają organy ścigania w razie stwierdzenia przestępstwa, przesyłają do sądów rejonowych wnioski o zastosowanie obowiązku leczenia zamkniętego w zakładach leczenia odwykowego. Członkowie komisji mogą również wchodzić w skład zespołu odwiedzającego rodzinę po przeprowadzonej interwencji domowej (zgodnie z procedurą Niebieskich kart).³⁶

Osoby, które w związku z nadużywaniem alkoholu powodują rozkład życia rodzinnego, demoralizację małoletnich, uchylając się od pracy albo systematycznie zakłócają spokój lub porządek publiczny, jeżeli są uzależnione od alkoholu, można zobowiązać do poddania się leczeniu w stacjonarnym albo niestacjonarnym zakładzie leczenia odwykowego. O zastosowaniu obowiązku poddania się leczeniu w zakładzie leczenia odwykowego orzeka Sąd Rejonowy Wydział Rodzinny i Nieletnich właściwy według miejsca zamieszkania lub pobytu osoby, której postępowanie dotyczy, w postępowaniu nieprocesowym. Z wnioskiem do sądu może wystąpić tylko gminna komisja rozwiązywania problemów alkoholowych i prokurator. Osoba zainteresowana leczeniem przeciwalkoholowym innej osoby nie może sama wystąpić bezpośrednio do sądu. Zwrócić się może natomiast w tej sprawie do Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych lub do prokuratora. Wniosek taki nie podlega żadnej opłacie.

7. Zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa

Zgodnie z art. 304 § 1 k.p.k. każdy dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu ma społeczny obowiązek zawiadomić, o tym prokuratora lub policję. Obowiązek taki ma każda osoba fizyczna, która dowiedziała się o przestępstwie, jednak nie wywiązanie się z niego nie jest zagrożone sankcją prawną. Co więcej, obowiązek ten dotyczy tylko przestępstw ściganych z urzędu. Na marginesie zauważmy,

³⁶ Irena Pospiszyl „Razem przeciw przemocy” Wydawnictwo Akademickie „Żak” 1999

że obowiązek społeczny przekształca się w obowiązek prawny gdy dotyczy przestępstw określonych w art. 240 § 1 k.k. (przestępstwo przeciwko pokojowi, ludzkości, przestępstwo przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, przestępstwa przeciwko obronności, zabójstwo, przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu) – w tych przypadkach nie zawiadomienie o przestępstwach samo jest także przestępstwem.

Obowiązek zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa ciąży na instytucjach państwowych i samorządowych (art. 304 § 2 k.p.k.). Ten obowiązek prawny dotyczy zawiadomienia o każdym przestępstwie ściganym z urzędu. Niedopełnienie obowiązku zawiadomienia o przestępstwie przez funkcjonariusza publicznego stanowi przestępstwo niedopełnienia obowiązku służbowego art. 231 k.k. Kontrowersyjne jest, czy publiczne zakłady opieki zdrowotnej są instytucjami państwowymi lub samorządowymi i czy w związku z tym na kierownika zoz ciąży prawny obowiązek zawiadomić o podejrzeniu popełnienia przestępstwa policję lub prokuraturę. Niedopełnienie tego obowiązku podlegałoby sankcji karnej.³⁷

Na mocy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie osoba, która w związku wykonywaniem obowiązków służbowych poweźmie podejrzenie, że w danej rodzinie popełniono przestępstwo z użyciem przemocy, jest zobowiązana do niezwłocznego złożenia zawiadomienia o tym na policji lub w prokuraturze (art. 12 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie).

Pracownicy szeregowi, którzy dowiedzieli się o popełnieniu przestępstwa mają obowiązek służbowy zawiadomić o tym kierownika placówki.

Lekarz może złożyć zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa w prokuraturze rejonowej w tej dzielnicy bądź miejscowości, w której popełniono przestępstwo, lub w najbliższym komisariacie policji

37 Krzysztof Sakowski, Ewa Urban, Izabela Sakowska, Prawne obligacje lekarza diagnozującego krzywdzenie dziecka, Dziecko krzywdzone, nr 11, 2005.

w formie pisemnej lub w formie ustnej spisanej do protokołu przez funkcjonariusza policji.

Osoba składająca zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa może zastrzec, by dane dotyczące miejsca jej zamieszkania były do wyłącznej wiadomości prokuratora i sądu, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa zagrożeń dla zawiadamiającego lub osoby dla niego najbliższej w związku podjętymi czynnościami. Pisma procesowe skierowane do tej osoby będą doręczane do instytucji zatrudniającej np szpitala czy przychodni.

Osoba, która złożyła zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa nabywa określone uprawnienia. Osoba taka ma prawo do:

- 1) otrzymania zawiadomienia o fakcie wydania postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania karnego,
- 2) złożenia zażalenia na takie postanowienie,
- 3) przeglądania akt postępowania,
- 4) złożenia do prokuratora nadrzędnego zażalenia na bezczynność organów ścigania w przypadku nieotrzymania przez okres 6 tygodni od złożenia zawiadomienia o zaistnieniu przestępstwa wiadomości o wszczęciu postępowania karnego

8. Lekarz jako świadek

Należy mieć świadomość, że na każdym świadku w czasie procesu karnego i cywilnego ciążyą określone obowiązki:

1. obowiązek stawiennictwa na wezwanie organu procesowego,
2. obowiązek pozostawania do jego dyspozycji,
3. obowiązek zeznawania,
4. obowiązek złożenia przyrzeczenia,
5. obowiązek zeznania prawdy i niezatajania prawdy.

Zgodnie z art. 191 § 1 k.p.k. przesłuchanie rozpoczyna się od zapytania świadka o imię, nazwisko, wiek, zajęcie, miejsce zamieszkania, pouczenia o karalności za fałszywe zeznania lub oskarżenie oraz stosunek do stron. Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa użycia przemocy lub groźby bezprawnej wobec świadka lub osoby najbliższej w związku z jego czynnościami, może on zastrzec dane dotyczące miejsca zamieszkania do wyłącznej wiadomości prokuratora lub sądu (art. 191 § 3 k.p.k.). Pisma procesowe doręczają się wówczas do instytucji, w której świadek jest zatrudniony, lub na inny wskazany przez niego adres.

Zgodnie z art. 360 k.p.k. sąd wyłącza jawność rozprawy w całości albo w części, jeżeli jawność mogłaby wywołać zakłócenie spokoju publicznego, obrażać dobre obyczaje, ujawnić okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy albo naruszyć ważny interes prywatny. Sąd wyłącza jawność całości lub części rozprawy także na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie. Sąd może wyłączyć jawność całości albo części rozprawy, jeżeli choćby jeden z oskarżonych jest nieletni lub na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat. W przypadku zwolnienia lekarza z tajemnicy lekarskiej przesłuchanie odbywa się na rozprawie z wyłączeniem jawności.

Świadek ma również prawo do żądania zwrotu kosztów podróży (przejazd najtańszym środkiem transportu masowego) z innej miejscowości. Zwrot kosztów podróży oraz odszkodowanie za utracony zarobek (potrzebne zaświadczenie od pracodawcy) z powodu stawiennictwa w sądzie mogą być przyznane na żądanie świadka. Zwrotu takich kosztów można dochodzić przed sądem karnym i cywilnym.

Zgodnie z art. 183 § 1 k.p.k. świadek może uchylić się od odpowiedzi na pytanie, jeżeli udzielenie odpowiedzi mogłoby narazić jego lub osobę dla niego najbliższą na odpowiedzialność za przestępstwo lub przestępstwo skarbowe

Np. kara za ujawnienie tajemnicy lekarskiej, chyba że sąd lub prokurator zwolni te osoby od obowiązku zachowania tajemnicy

Świadek może żądać, aby przesłuchano go na rozprawie z wyłączeniem jawności, jeżeli treść zeznań mogłaby narazić na hańbę jego lub osobę dla niego najbliższą.

Zgodnie z art. 180 k.p.k. osoby obowiązane do zachowania tajemnicy służbowej lub tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji mogą odmówić zeznań co do okoliczności, na które rozciąga się ten obowiązek, chyba że sąd lub prokurator zwolni te osoby od obowiązku zachowania tajemnicy. Osoby obowiązane do zachowania tajemnicy lekarskiej mogą być przesłuchane co do faktów objętych tą tajemnicą tylko wtedy, gdy to jest niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu. O przesłuchaniu lub zezwoleniu na przesłuchanie decyduje sąd. Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie.

Podobnie uregulowane jest przesłuchanie świadka w postępowaniu cywilnym. W postępowaniu przed sądem rodzinnym zgodnie z art. 261 k.p.c. nikt nie ma prawa odmówić zeznań w charakterze świadka, z wyjątkiem małżonków stron, ich wstępnych, zstępnych i rodzeństwa oraz powinowatych w tej samej linii lub stopniu, jak również osób pozostających ze stronami w stosunku przysposobienia. Prawo odmowy zeznań trwa po ustaniu małżeństwa lub rozwiązaniu stosunku przysposobienia. Świadek może odmówić odpowiedzi na zadane mu pytanie, jeżeli zeznanie mogłoby narazić jego lub jego bliskich na odpowiedzialność karną, hańbę lub dotkliwą i bezpośrednią szkodę majątkową oraz jeżeli zeznanie miałyby być połączone z pogwałceniem istotnej tajemnicy zawodowej. Zgodnie z art. 153 § 1 k.p.c. sąd z urzędu zarządza odbycie całego posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych, jeżeli publiczne rozpoznanie sprawy zagraża porządkowi publicznemu, moralności lub gdy mogą być ujawnione okoliczności objęte tajemnicą państwową lub służbową. Sąd może zarządzić odbycie posiedzenia przy drzwiach zamkniętych również na wniosek strony, jeżeli podane przez nią przyczyny uzna za uzasadnione lub jeżeli mają być

poruszane szczegóły życia rodzinnego. Postępowanie dotyczące tego wniosku odbywa się przy drzwiach zamkniętych. Postanowienie w tym przedmiocie sąd ogłasza publicznie. Natomiast zgodnie z art. 575¹ k.p.c. w sprawach opiekuńczych osób małoletnich sąd z urzędu zarządza odbycie całego posiedzenia lub jego części przy drzwiach zamkniętych, jeżeli przeciwko publicznemu rozpoznaniu sprawy przemawia dobro małoletniego dziecka.

9. Tajemnica lekarska

Zgodnie z art. 40 ust. 1 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i zawodzie dentysty (Dz. U. z 2002 r., Nr 21, poz. 204) i art. 21 ustawy z dnia 5 lipca 1996 r. o zawodach pielęgniarki i położnej (Dz. U. z 2001 r. Nr 57 poz 602 późn. zm.), na lekarzu i pielęgniarce spoczywa obowiązek zachowania w tajemnicy informacji związanych z pacjentem, a uzyskanych w związku z wykonywaniem zawodu. Lekarz i pielęgniarka, co do zasady są związani tajemnicą również po śmierci pacjenta. Lekarz i pielęgniarka nie może podać do publicznej wiadomości danych umożliwiających identyfikację pacjenta bez jego zgody. Art. 50 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 roku (Dz. U. Nr 111 poz. 535 z późn. zm.) o ochronie zdrowia psychicznego reguluje tajemnicę zawodową osób wykonujących czynności wynikające z tej ustawy.

Istnieją jednak liczne sytuacje, kiedy można ujawnić informacje objęte tajemnicą lekarską.

- 1) Jest to dopuszczalne, kiedy tak stanowią ustawy (np. k.p.k.). Jeżeli lekarz w trakcie realizacji swoich obowiązków zawodowych uzyska wiarygodną informację o popełnieniu przestępstw wymienionych w art. 240 kodeksu karnego (przestępstwo przeciwko pokojowi, ludzkości, przestępstwo przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, przestępstwa przeciwko obronności, zabójstwo, przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu), to musi zawiadomić organy ścigania

o popełnionym przestępstwie – jest to obowiązek prawny zabezpieczony sankcją karną.

- 2) Dozwolone jest ujawnienie tajemnicy, kiedy jej zachowanie może stanowić niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia pacjenta lub innych osób (lekarz sam musi ocenić na podstawie oceny medycznej i innych okoliczności dotyczących stanu pacjenta i jego zachowania czy zachodzą okoliczności które wskazują na utratę życia i zdrowia pacjenta).
- 3) Jeżeli badanie lekarskie zostało przeprowadzone na żądanie uprawnionych, na podstawie odrębnych ustaw, organów i instytucji, wówczas lekarz jest obowiązany poinformować o stanie zdrowia pacjenta wyłącznie te organy i instytucje.
- 4) Lekarz ma prawo ujawnić tajemnicę lekarską, jeżeli pacjent lub jego przedstawiciel ustawowy wyrazi na to zgodę, po uprzednim poinformowaniu o niekorzystnych dla pacjenta skutkach ujawnienia, jeżeli zachodzi potrzeba przekazania niezbędnych informacji o pacjencie związanych z udzieleniem świadczeń zdrowotnych innemu lekarzowi lub uprawnionym osobom uczestniczącym w udzielaniu tych świadczeń, kiedy jest to niezbędne do praktycznej nauki zawodów medycznych albo gdy jest to niezbędne dla celów naukowych.

Ujawnienie tajemnicy może nastąpić wyłącznie w niezbędnym zakresie.

Natomiast kodeks etyki lekarskiej przyzwala na zwolnienie z tajemnicy lekarskiej gdy jej zachowanie w sposób istotny zagraża życiu lub zdrowiu pacjenta lub innych osób, gdy bezpośrednio zobowiązują do tego przepisy prawa oraz gdy lekarz zauważy fakt zagrożenia życia i zdrowia w wyniku łamania praw człowieka (np. praw dziecka).

Lekarz musi pamiętać, że przepisy o tajemnicy lekarskiej zapewniają ochronę także osób oskarżonych. Istnieją więc wyjątki od obowiązku zawiadamiania o przestępstwie:

1. Zgodnie z art. 199 k.p.k. złożone wobec biegłego albo wobec lekarza udzielającego pomocy medycznej oświadczenia oskarżonego, dotyczące zarzucanego mu czynu, nie mogą stanowić dowodu. W związku z tym lekarz nie ma obowiązku zawiadamiania o przestępstwie. Nie można też przesłuchiwać lekarza i biegłego co do treści oświadczenia. Sąd nie może wziąć pod uwagę tego oświadczenia przy wydawaniu wyroku.

2. Zgodnie z art. 52 ust. 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego nie wolno przesłuchiwać osób obowiązanych do zachowania tajemnicy - lekarza psychiatrę co do wypowiedzi osoby z zaburzeniami psychicznymi co do popełnienia przez nią czynu zabronionego pod groźbą kary

Niekiedy sytuacja lekarza, który musi samodzielnie stwierdzić czy zachowanie tajemnicy może stanowić niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia jest trudna, gdyż grozi mu odpowiedzialność karna albo z art. 162 § 1 k.k. (za nieudzielenie pomocy człowiekowi znajdującemu się w położeniu groźącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu grozi kara pozbawienia wolności do 3 lat) albo z art. 266 § 1 k.k. (za bezzasadne ujawnienie tajemnicy zawodowej - grozi kara grzywny, ograniczenia wolności, pozbawienia wolności do 2 lat). Tego rodzaju stany faktyczne warto konsultować z prawnikami.

10. Rola biegłego

Zasady powoływania biegłych regulują przepisy postępowania karnego.

Przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego odbywa się w toku postępowania dowodowego regulowanego przez odpowiednie przepisy prawa procesowego. Do pełnienia czynności biegłego jest obowiązany

każdy lekarz, a nie tylko lekarz będący biegłym sądowym. Biegły jest jedynie fachowym doradcą sądu i stron procesu. Zadaniem biegłego jest ocena stanu lub właściwości rzeczy lub osoby albo wyjaśnienie przyczyn określonych zdarzeń i określenia ich skutków.

Biegły jest jednym ze źródeł dowodowych jak również jego opinia. O dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego sąd wydaje postanowienie. Doręcza je stronom postępowania aby miały możliwość wystąpić o uzupełnienie np. zakresu ekspertyzy czy zestawu pytań szczegółowych. Gdy decyzja o powołaniu biegłego zapada na rozprawie, strony mogą od razu zgłaszać swoje sugestie w tym zakresie.³⁸

Opinii biegłego zasięga się gdy stwierdzenie okoliczności mającej istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych. Opinia jest zatem zawsze potrzebna jeśli ustalenie danej okoliczności wymaga wiedzy specjalnej i nie ma znaczenia, czy organ procesowy sam posiada też taką wiedzę, czy jej nie ma. Ustaleń faktycznych dokonuje się w oparciu o dowody a wiedza organu nie ma takiego charakteru. Organ procesowy nie może zastępować biegłego i rezygnować z jego opinii. Organ procesowy nie może także zastępować wymaganej opinii innymi dowodami np. ustalać stopnia uszkodzenia ciała w oparciu o zaświadczenie lekarskie.

Osoby biorące udział w wydaniu opinii mogą być następnie przesłuchane jako biegli, osoby zaś, które jedynie uczestniczyły w badaniach – w charakterze świadków.

W charakterze biegłego nie może być powołana osoba, która była świadkiem czynu lub jest powołana w charakterze świadka.

Organ procesowy może zastrzec swoją obecność przy przeprowadzaniu niektórych lub wszystkich badań, jeżeli nie wpłynie to ujemnie na wynik badania.

³⁸ Polskie postępowanie karne Tomasz Grzegorzczak, Janusz Tylman Warszawa 2001 PWN

Do pełnienia czynności biegłego obowiązany jest nie tylko biegły sądowy, lecz też osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie. Wobec osoby, która bezpodstawnie uchyla się od wykonania czynności biegłego, można stosować pieniężną karę porządkową, a w razie uporczywego bezpodstawnego uchylania także aresztowanie porządkowe.³⁹

W art. 192 k.p.k. ustawodawca przewidział możliwość przesłuchania świadka z udziałem biegłego lekarza lub psychologa, w przypadku istnienia wątpliwości co do jego stanu psychicznego, stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego spostrzeżeń. W związku z tym, jeżeli sąd chce skorzystać ze źródła dowodowego jakim jest dziecko, to przesłuchanie powinien zarządzić z udziałem biegłego psychologa lub psychiatry. U dziecka, ze względu na specyfikę jego faz rozwojowych, inaczej niż u osób dorosłych przebiegają procesy postrzegania, zapamiętywania i odtwarzania. Jeżeli przesłuchanie dziecka odbywa się w obecności biegłego, pełni on wtedy rolę pomocnika, konsultanta organu procesowego po wcześniejszym zapoznaniu się z aktami sprawy. Jednak taki udział może być niewystarczający. Wówczas konieczne jest przeprowadzenie badania i wydanie opinii psychologicznej lub psychiatrycznej.⁴⁰

11. Badanie lekarskie. Sporządzanie dowodów

Lekarz musi uzyskać zgodę pacjenta na wszelkie zabiegi, nie tylko terapeutyczne, lecz także inne, mające charakter diagnostyczny.

Jeśli pacjent nie ukończył 16 lat, jest całkowicie ubezwłasnowolniony albo niezdolny do świadomego wyrażenia zgody (np. z powodu stanu psychicznego lub wieku), wówczas wymaga się zgody zastępczej przedstawiciela ustawowego, opiekuna faktycznego lub sądu Rodzinnego i Nieletnich lub zgody podwójnej gdy pacjent ukończył 16 lat.

³⁹ Polskie postępowanie karne Tomasz Grzegorzcyk, Janusz Tylman Warszawa 2001 PWN

⁴⁰ Violetta Kwiatkowska – Darul „Przesłuchanie dziecka” Zakamycze 2001

Gdy zachodzi kolizja woli pacjenta i jego przedstawiciela ustawowego (opiekuna faktycznego) - małoletni który ukończył 16 lat lub osoba ubezwłasnowolniona albo pacjent chory psychicznie lub upośledzony umysłowo sprzeciwia się czynnościom medycznym - poza zgodą jego przedstawiciela ustawowego wymagana jest zgoda Sądu Rodzinnego i Nieletnich.⁴¹

Jeśli pacjent małoletni lub niezdolny do wyrażenia zgody nie ma przedstawiciela ustawowego ani opiekuna faktycznego albo porozumienie się z tymi osobami jest niemożliwe, lekarz po przeprowadzeniu badania (które nie może jednak stanowić ryzyka dla pacjenta) może przystąpić do dalszych czynności medycznych po uzyskaniu zgody Sądu Rodzinnego i Nieletnich, chyba że zachodzi stan wyższej konieczności. Jeżeli lekarz chce wyłącznie przeprowadzić badanie takiej osoby, zgodę zastępczą może wyrazić opiekun faktyczny (np. babcia która opiekuje się dzieckiem podczas nieobecności rodziców).⁴²

Stan wyższej konieczności uregulowany w art. 26 k.k. wyłącza przestępność czynu polegającego na poświęceniu jakiegoś dobra, jeżeli było to zachowanie podjęte w celu uchylenia bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego dobru chronionemu prawem, przy czym niebezpieczeństwa tego nie można było inaczej uniknąć (niż przez poświęcenie dobra), a dobro poświęcone nie przedstawia wartości oczywiście wyższej niż ratowane.⁴³

Jeśli przedstawiciel ustawowy pacjenta małoletniego, ubezwłasnowolnionego bądź niezdolnego do świadomego wyrażenia zgody nie zgadza się na wykonanie przez lekarza zabiegu operacyjnego albo stosowania metody leczenia lub diagnostyki stwarzającej podwyższone ryzyko dla pacjenta, a niezbędnych dla usunięcia niebezpieczeństwa utraty

.... 41 Mirosław Nestorowicz „Prawo medyczne” – Toruń 2004

42 Mirosław Nestorowicz „Prawo medyczne” – Toruń 2004

43 Lech Gardocki „Prawo karne” CH Beck

przez pacjenta życia lub ciężkiego uszkodzenia ciała bądź ciężkiego rozstroju zdrowia, lekarz może wykonać takie czynności po uzyskaniu zgody sądu opiekuńczego.⁴⁴ (tj Sądu Rejonowego Wydziału Rodzinnego i Nieletnich)

Jeśli rodzice odmawiają zgody na zabieg, który zdaniem lekarza jest konieczny a jego niedokonane grozi niebezpieczeństwem dla zdrowia lub nawet życia dziecka, chcą wypisać dziecko ze szpitala, mimo że proces leczenia jest jeszcze nie ukończony, a przerwanie leczenia może spowodować pogorszenie stanu zdrowia lub istnieje bezpośrednie niebezpieczeństwo dla jego życia, a rodzice odmawiają zgody, o przeprowadzeniu zabiegu lekarz decyduje sam, po czym zawiadamia sąd rodzinny. Jeśli lekarz może poczekać, a zwłoka nie pogorszy stanu zdrowia pacjenta, może zwrócić się do sądu, który wyda odpowiednie zarządzenie.⁴⁵

Sąd jest władny rozstrzygać sprawy wynikłe z kolizji woli przedstawiciela ustawowego dziecka i stanowiska lekarza. Do czasu rozstrzygnięcia sprawy przez sąd lekarz ma prawo zatrzymać dziecko w szpitalu. Reguluje to art. 22 ustawy z dnia 30 sierpnia 1991 roku o zakładach opieki zdrowotnej (Dz.U. Nr 91 poz. 408 z późn.zm.), który głosi, że jeżeli przedstawiciel ustawowy żąda wypisania ze szpitala osoby, której stan zdrowia wymaga leczenia w szpitalu, kierownik zakładu opieki zdrowotnej lub lekarz przez niego upoważniony może odmówić wypisania do czasu wydania w tej sprawie orzeczenia przez właściwy ze względu na siedzibę zakładu sąd opiekuńczy, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej. Właściwy sąd opiekuńczy (Sąd Rodzinny i Nieletnich) należy zawiadomić niezwłocznie o odmowie wypisania ze szpitala i przyczynach odmowy.

⁴⁴ Mirosław Nestorowicz „Prawo medyczne” – Toruń 2004

⁴⁵ Mirosław Nestorowicz „Prawo medyczne” – Toruń 2004

W nagłych przypadkach sąd wydaje z urzędu odpowiednie zarządzenie w trybie uproszczonym, bez przeprowadzenia rozprawy, nawet w stosunku do osób, które nie podlegają jego właściwości miejscowej, zawiadamiając o tym sąd właściwy miejscowo (art. 569 § 2 k.p.c.).

Sąd opiekuńczy wydaje postanowienie w sprawach o ograniczenie władzy rodzicielskiej (np. dotyczące leczenia dziecka, kierowanie do szpitala lub sanatorium) po przeprowadzeniu rozprawy (art. 579 k.p.c.).⁴⁶

Opiekun prawny – sprawuje opiekę zgodnie z zobowiązującym do tego tytułem prawnym, jest surogatem władzy rodzicielskiej

Opiekun faktyczny – sprawuje rzeczywistą opiekę poprzez zajmowanie się sprawami osoby, która sama tego nie może czynić, mimo braku tytułu prawnego, który by osobę świadczącą taką pomoc do tego zobowiązywał i upoważniał.⁴⁷

Badanie ginekologiczne

Jeśli do lekarza ginekologa jest przyprowadzone dziecko przez przedstawiciela ustawowego, opiekuna prawnego albo opiekuna faktycznego, należy przeprowadzić badanie gdy jest na to ich zgoda. Jeżeli nie ma zgody lub nie można skontaktować się z tymi osobami, należy w trybie natychmiastowym zwrócić się do sądu rodzinnego o wyrażenie zgody na badanie.

W sytuacji gdy małoletni ukończył lat 16 na badanie potrzeba jest też jego zgoda.

Dziecko należy przygotować do badania, objaśnić jak będzie wyglądało. Najlepiej żeby zrobił to psycholog, a gdy nie jest to możliwe, badający lekarz. W miarę możliwości należy zadbać, aby podczas badania przez ginekologa – mężczyznę w gabinecie z dziewczynką była kobieta

⁴⁶ Mirosław Nestorowicz „Prawo medyczne” – Toruń 2004

⁴⁷ Jerzy Ignatowicz – „Prawo rodzinne. Zarys wykładu” – Wydawnictwo Prawnicze PWN

(np. położna). Badanie niekoniecznie musi odbyć się w białym fartuchu i na fotelu ginekologicznym. Przy badaniu powinni być rodzice, pod warunkiem, że nie są krzywdzicielami dziecka.⁴⁸

Lekarz powinien dokładnie opisać przebieg badania oraz jego wyniki w karcie pacjenta. Najpierw powinien dokonać oględzin całego ciała dziecka, oglądając uszy, gardło, trzeciorzędowe cechy płciowe, a dopiero potem zbadać narządy rodne. Zebranie i zabezpieczenie dowodów należy do organów procesowych (lekarz zawiadamia policję, przeprowadza badanie, a policja zabezpiecza materiał dowodowy). Analizę medyczo sądową należy przeprowadzić do 72 godzin, ale im wcześniej odbędzie się analiza, tym więcej dostarczy informacji. Ślady nasienia zanikają, więc dziecko powinno być zbadane jak najszybciej. Pobrany materiał analizuje laboratorium medycyny sądowej.⁴⁹

Po badaniu lekarz może wydać też zaświadczenie lekarskie. Jednak zaświadczenie lekarskie nie może zastąpić opinii lekarza biegłego. Organ procesowy nie powinien uzależniać swoich decyzji merytorycznych od jego dostarczenia, to jednak utarła się praktyka, zgodnie z którą ofiara przestępstwa dostarcza tego typu dokumenty. Służą one np. biegłemu do oceny, czy obrażenia podane na zaświadczeniu lekarskim mogły powstać w opisany tam sposób z powodu również tam opisanego.

W przypadku gdy ofiara doznała obrażeń zawsze powinno być wydane postanowienie (prokurator, sąd) o powołaniu biegłego w celu ich opisania.

⁴⁸ „Algorytm postępowania w przypadku podejrzenia nadużycia seksualnego u dziecka” dr hab. n. med. prof. nadzw. ŚAM Violetta Skrzypulec, dr n. med. Wioletta Rozmus – Warcholińska, mgr psychologii Robert Kowalczyk, lek. med. Aneta Walaszek, lek. med. Bogusława Piela, Zakład Seksuologii Katedry Zdrowia Kobiety WOiOZ ŚAM w Katowicach Standardy Medyczne grudzień 2004 Nr 12

⁴⁹ „Algorytm postępowania w przypadku podejrzenia nadużycia seksualnego u dziecka” dr hab. n. med. prof. nadzw. ŚAM Violetta Skrzypulec, dr n. med. Wioletta Rozmus – Warcholińska, mgr psychologii Robert Kowalczyk, lek. med. Aneta Walaszek, lek. med. Bogusława Piela, Zakład Seksuologii Katedry Zdrowia Kobiety WOiOZ ŚAM w Katowicach Standardy Medyczne grudzień 2004 Nr 12

Badanie lekarskie:

- 1 opis badania fizykalnego z uwzględnieniem nieprawidłowości, które mogą wynikać z działania osób trzecich
- 2 w miarę możliwości dokumentacja fotograficzna z dokładnym opisem urazów, rysunek sylwetki dziecka z zaznaczonymi obrażeniami wraz z ich szczegółowym opisem
- 3 wyniki badań laboratoryjnych
- 4 wyniki konsultacji specjalistycznych
- 5 wywiady przeprowadzone z dzieckiem i opiekunami
- 6 potwierdzenie przez drugiego lekarza podejrzeń o przemoc
- 7 przechowywanie w bezpiecznym miejscu przedmiotów mogących stanowić dowody rzeczowe
- 8 dokładny opis zachowania dziecka przy rodzicach/opiekunach
- 9 zachowanie opiekunów/rodziców wobec dziecka
- 10 wywiady z osobami, które miały styczność z rodziną i mogą wnieść ważne informacje dla sprawy.⁵⁰

⁵⁰ Krzysztof Sakowski, Ewa Urban, Izabela Sakowska, „Prawne obowiązki lekarza diagnozującego krzywdzenie dziecka”, Kwartalnik „Dziecko Krzywdzone” nr 11/2005

Wzory pism

Miejscowość, data

Dane składającego zawiadomienie

Imię i nazwisko, nazwa placówki

Adres

Prokuratura Rejonowa

W.....

Adres

Zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa

Zawiadamiam, że w toku sprawowania opieki medycznej nad małąletniązamieszkałą

Powziąłem wiadomość o przemocy wobec dziecka.....(krótki opis).

Tutaj można zacytować wyjaśnienia dziecka czy osoby dorosłej będącej z dzieckiem.

Bliższych informacji udzielę w toku czynności procesowych

Podpis

Miejscowość, data

Imię i nazwisko, nazwa placówki

Adres

Dane osoby

Sąd Rejonowy

W.....

Wydział Rodzinny i Nieletnich

Wniosek o wgląd w sytuację rodziny (dziecka)

W dniu do naszej placówki (nazwa, adres) zgłosiła się z dzieckiem.....(imię i nazwisko, adres).....(matka, opiekun faktyczny, babcia). Dziecko było np. zaniedbane, brudne, wystraszone.....(opis).

Zaniepokojeni tymi informacjami wnosimy o wgląd w sytuację rodzinną dziecka (dzieci, jeśli jest rodzeństwo, nawet jeśli nie było na wizycie lekarskiej).

Podpis

PIŚMIENNICTWO:

- Irena Pospiszyl „Razem przeciw przemocy” Wydawnictwo Akademickie „ŻAK” 1999
- Jolanta Zmarzlik Emlia Piwnik „Dziecko po parasolem prawa” FDN 1999
- Krzysztof Sakowski, Ewa Urban, Izabela Sakowska, „Prawne obowiązki lekarza diagnozującego krzywdzenie dziecka”, Kwartalnik „Dziecko Krzywdzone” nr 11/2005
- Tomasz Grzegorzczak Janusz Tylman „Polskie Postępowanie Karne” Wydawnictwo Prawnicze PWN 2001
- Mirosław Nestorowicz „Prawo medyczne” Toruń 2004
- Lech Gardocki „Prawo karne” C.H.Beck 2000
- Violetta Kwiatkowska – Darul „Przesłuchanie dziecka” Zakamycze 2001
- Marian Balcerek „Prawa Dziecka” PWN Warszawa 1986
- Izabela Franc „Przemoc wobec dziecka”, Publikacje Edukacyjne, [www.publikacje.edu.pl](http://www publikacje.edu.pl)
- Michał Szymańczak „Pojęcie krzywdzenia dzieci”, Niebieska Linia nr 1/1999
- Jerzy Ignatowicz „Prawo rodzinne. Zarys wykładu” – Wydawnictwo Prawnicze PWN 1996
- Liliana Kaltenberg - Skarbek Waldemar Żurek, „Prawo spadkowe” Zakamycze 2002
- Jarosław Polanowski „Przemoc wobec dzieci. Wybrane zagadnienia i przepisy prawne” Niebieska Linia
- Hanna Dorota Sasal „Niebieskie Karty” PARPA 1998
- Alina Margolis „Zespół dziecka maltretowanego” Warszawa 1998
- Prof. dr hab. n.med. Ewa Tuszkiewicz – Misztal, Krzysztof Czajka, „Aspekty etyczno-prawne relacji lekarz – dziecko krzywdzone” Miesięcznik dla lekarzy „Standardy Medyczne” Nr 12 Tom I Grudzień 2004
- „Algorytm postępowania w przypadku podejrzenia nadużycia seksualnego u dziecka” dr hab. n. med. prof. nadzw. ŚAM Violetta Skrzypulec, dr n. med. Wioletta Rozmus – Warcholińska, mgr psychologii Robert Kowalczyk, lek. med. Aneta Walaszek, lek. med. Bogusława Piela, Zakład Seksuologii Katedry Zdrowia Kobiety WOiOZ ŚAM w Katowicach Standardy Medyczne grudzień 2004 Nr 12
- Strony internetowe Centrum Praw Kobiet Poradnik prawny dla kobiet „Poznaj swoje prawajeśli jesteś ofiarą przemocy”

Organizacje pozarządowe realizujące zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy:

Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie **Niebieska Linia**
Instytut Psychologii Zdrowia ul. Szczotkarska 48 a, 01 - 382 Warszawa tel. 22 666-10-36

Fundacja Dzieci Niczyje ul. Walecznych 59, 03 - 926 Warszawa
22 616-02-68

Fundacja Mederi - pomóżmy dzieciom, Aleja Dzieci Polskich 20, Warszawa tel
815-76-03

Pomocne strony internetowe:

- www.abc.com.pl
- www.krakow.so.gov.pl - wzory pism
- www.sejm.gov.pl
- www.poradaprawna.pl
- www.ngo.pl
- www.brpo.gov.pl
- www.prawo.lex.pl - baza adresowa (sądy, prokuratury itd.)
- www.zbpo.org.pl - Biura Porad Obywatelskich

WYKAZ SKRÓTÓW:

k.p.c. - kodeks postępowania cywilnego

k.p.k. - kodeks postępowania karnego

k.c. - kodeks cywilny

k.k. - kodeks karny

k.r.i.o. - kodeks rodzinny i opiekuńczy